

Алла Бортнікова –
кандидат історичних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Волинські міста у сфері діяльності маршалка Волинської землі та ключника (середина XV – 60-ті рр. XVI ст.)

Досліджено діяльність, статус і повноваження урядників Великого князівства Литовського – маршалка Волинської землі та ключника в містах краю від середини XV до 60-х рр. XVI ст.

Ключові слова: Велике князівство Литовське, Волинь, місто, привілей, маршалок, ключник, староста.

Постановка наукової проблеми та її значення. Історичний досвід взаємин верховної й місцевих влад, його використання має велике значення сьогодні, коли в нашій державі нагальною проблемою суспільного життя є реформування системи міського врядування в межах унітарної держави з її владними регуляторними механізмами, що мають забезпечувати єдність держави.

Міста зазвичай ставали центрами адміністративного управління відповідними територіями. В них концентрувалися інститути державної і місцевої влади. У Великому князівстві Литовському (ВКЛ) в умовах формування центральних органів управління значну роль відігравали місцеві посадовці. Волинський маршалок і ключник залишалися впливовими урядниками, які зосереджували в своїх руках важелі адміністративного, господарського і фіскального управління.

Аналіз останніх публікацій із цієї проблеми. Проблема діяльності представників великокнязівської влади на Волині, зокрема взаємодії їх урядів з містами, досліджена побіжно. Від часу, коли з'явилися перші історичні дослідження міст Волині, до наших днів з різною повнотою і глибиною отримали висвітлення лише окремі аспекти підпорядкування міст великокнязівській владі, з'ясування характеру взаємодії державної влади та інститутів міського врядування. Українська історіографія наприкінці XX – на початку XXI ст. збагатилася дослідженнями діяльності окремих місцевих урядників на Волині у XV–XVIII ст. [16; 18; 19]. Праці Н. Яковенко допомагають «вписати» діяльність волинських урядовців у контекст соціальних відносин доби пізнього Середньовіччя [21; 22].

Метою статті є з'ясування кола повноважень, напрямків діяльності волинських маршалків і ключників у XV–XVI ст.,

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Однією із найвищих державних посад на Волині була посада *маршалка Волинської землі*. У ВКЛ були маршалки: повітові, князівські («государевы»), маршалок Волинської землі, двірний маршалок, земський тощо. Як зауважував І. І. Лаппо, маршалок Волинської землі був родоначальником повітових маршалків в усіх нецентральных повітах воєводств ВКЛ [17, с. 314].

Посада маршалка Волинської землі стала існувати із часів Свидригайла, який заснував на підпорядкованій ним Волині свій двір на взірєць польського. Повноваження маршалка у Волинській землі полягали в здійсненні ним переважно функцій керівництва місцевими збройними силами. Кожна земля у ВКЛ становила окремий військовий округ, який очолював урядник зі значними повноваженнями. На Волині ним був маршалок, уряд якого часто поєднувався із урядами луцького або володимирського старост.

Посада маршалка, який очолював цей округ, була надзвичайно важливою у зв'язку з прикордонним розташуванням Волині й небезпекою зовнішніх вторгнень, а тому її поєднання зі староством надавало уряду маршалка додаткової ваги. Рівень військової безпеки, яка існувала у середині XVI ст., засвідчує факт нападу в 1557 р. на землі Волині й Поділля кримських татар.

Історичні студії

Це вторгнення мало важкі наслідки для місцевого населення. За московським літописцем, татари тоді захопили в полон більше 40 тис. осіб [7, с. 289]. У випадках, коли посади маршалка і старости були розведені, маршалок виступав як спеціальний військовий урядник, помічник старости, а головним посадовцем і політичним представником Волинської землі був луцький староста. У вступній частині Статуту ВКЛ 1529 р. «Про суддів», де йдеться про суддівські повноваження земського і двірського маршалків, вони за ієрархією йдуть після воєвод і старост (розд. VI, вступ).

Цей уряд обіймали тільки заможні та впливові люди, такі, як перший волинський маршалок Олізар Шилович (1463 р.), який у середині XV ст. був одним із найбагатших землевласників у Луцькому повіті [12, с. 54–55]. Лист короля польського й великого князя литовського Казимира (1450 р.) дає підставу судити про розмір його володінь [9, с. 99]. Казимир за вірну службу пожалував луцькому зем'янину Шиловичу в Луцькому повіті маєтки Сирники, Любче, Горохів, Губин, Марковичі. Крім того, він мав два присілки – Підлісці й Доросині, а також Поворськ, вислужений у Свидригайла в Мельницькій волості. Володіння жалувалися йому «у вотчину» разом з «со всіми уходы и приходы».

Після смерті у 1486 р. Олізара Шиловича волинським маршалком став Петро Янович Монтигердович, який поєднував цю посаду з луцьким староством. Його заступив у 1494 р. Семен Юрійович Гольшанський, поєднуючи цю посаду із керівництвом уряду луцького старости. 1500 р. волинським маршалком був Михайло Іванович Острозький. Однак уже 1501-го маршалківство повертається до Семена Гольшанського, який обіймав цю посаду до смерті в березні 1505 р. Наступним маршалком Волинської землі став володимирський староста Федір Янушевич, залишаючись на цій посаді до своєї смерті восени 1507 р. Після нього цю посаду до 1522 р. обіймав Костянтин Іванович Острозький. Його замінив Андрій Олександрович Сангушко, одночасно староста Володимирський.

В умовах, коли на урядах луцького старости і маршалка Волинської землі перебували різні посадовці, між ними могли виникати непорозуміння щодо спрямування доходів – маршалку чи старості. Маршалок Волинської землі кн. Андрій Михайлович Сангушко 1527 р. скаржився Жигимонту про намагання луцького старости кн. Федора Чорторійського перехопити право на отримання доходів із луцького мостового й половини надходжень від пересудів, які здавна належали маршалківству. Великий князь задовольнив прохання Сангушка, а Федорові Чорторійському правитель наказав не втручатися в доходи під заставою в сумі однієї тисячі кіп грошей: «ажбы еси въ тьи доходы маршалски ничимъ се не вступаль... какъ и передъ тымъ бывало» [2, с. 134–135].

Лист від 10 січня 1535 р., яким Жигимонт I призначив володимирського старосту кн. Федора Андрійовича Сангушка маршалком Волинської землі, дає можливість з'ясувати всі види надходжень, належних уряду цього маршалка: половина з кожного «пересуду», який здійснювали луцький староста і його урядники, мито мостове, що збиралося на великому луцькому мості, грошові, соляні та інші надходження з Луцька. Це були «доходы, которыи з места Луцького на маршалка земли Волинское приходятъ» [10, с. 1–2]. У зв'язку з пожалуванням кн. Федору маршалківського уряду визначено й коло його обов'язків. Він повинен був «справовати и радити», «всякие земские дела судити», зі своїми підданими відбувати військову повинність: «на службу нашу противку неприятелей нашихъ с поддаными нашими земли Волинское ездити». Згідно з тогочасними правовими нормами, волинський маршалок виконував функцію апеляційної інстанції. Якщо князів, панів й зем'ян не задовольняли рішення судів, вони могли звертатися до маршалка («отозвати ся до него, маршалка земского»). Ця норма мала діяти згідно з давнім звичаєм, «яко перед тым, за предков и за отца его, небожчика князя Андрея Александровича бывало». Викладалися обов'язки й верховного правителя. У листі вказано, що король не мав права відсторонити чи усунути князя Федора з уряду маршалка Волинської землі «до его живота» [10, с. 1–2].

30 липня 1538 р. Жигимонт I надіслав припис до князів, панів, зем'ян та інших, які мали володіння у Волинській землі, щоб вони готувалися «с почты своими ку службе нашей земской ставити». Повідомлялося, що «неприятель наш», цар Перекопський із численним людом і «з дель» (дрібнокаліберні гармати) вже перейшов Дніпро й готується «тягнути в панство нашо». Тому правитель «очевисто розказали» маршалкові Волинської землі, володимирському старості Федорові Андрійовичу Сангушку зібратися з волинськими зем'янами «на одно местцо ся зъехати и положить». Зем'яни за його наказом повинні були разом із ним виступати назустріч ворогові або здійснювати сторожову

службу, піти «на сторожу» [10, s. 152–153]. Оскільки небезпека минула, 3 жовтня 1538 р. Жигимонт I доручив маршалкові Волинської землі розпустити волинських зем'ян, які зібралися виступити проти татар, що вже повернули на Очаків. Маршалок Волинської землі мав також переписати всіх князів, панів і зем'ян, які не перебували «на той службі нашой», скласти реєстр і відправити великому князеві: «до нас, не мешкая, его прислал, а мы вже будем ведати, што маем с таковыми сплосливыми чинити» [10, s. 164–165].

Ще одним важливим напрямком діяльності волинського маршалка було виконання ним поліційних функцій. На маршалка покладався обов'язок стежити за порядком на підвладній території, запобігати злочинам, зокрема розбоям. Жигимонт I листом від 07 лютого 1538 р. звертався до волинського маршалка Федора Андрійовича Сангушка з дорученням приборкати розбої і крадіжки у Волинській землі, які «не толко потаемным обычам тое злодейство ся становит, але явно на села наездчают и людей бьют и забивают и драпежства незносные чинят и статки их розбивают» [10, s. 129–130]. Для надання допомоги у справі направлялися королівські двірські до Володимира, Луцька та Кременця.

Федір Сангушко залишався маршалком Волинської землі до своєї смерті в листопаді 1547 р. Його заступив володимирський староста Петро Петрович Кішка, який обіймав цю посаду до смерті 1550 р. [11, 112, s. 4–5.]. Після нього цей уряд заступив Костянтин Василь Острозький, який став останнім маршалком Волинської землі [23, s. 495; 24, s. 138].

У розпорядженні луцького старости та під його наглядом працювали ключник, городничий і мостівничий, які відповідали за будівництво, ремонт та утримання в належному стані замку, мостів і переправ. Зокрема, в Луцьку в досліджуваний період «було декілька мостів і один довгий, у 300 сажень (біля 600 м – А. Б.)» [15, с. 16]. Урядники вирішували проблеми землевпорядкування, сліdkували за порядком у місті, контролювали виконання правил торгівлі тощо. Про значні повноваження ключника щодо забезпечення правопорядку в місті свідчить інформація про те, що в Луцькому замку в нього була власна в'язниця, «пушкарня, везеньє ключево» [1, арк. 22]. За інформацією С. Бершадського, у XVI ст. за дорученням верховних правителів луцький ключник також розглядав апеляції судових справ євреїв, тобто був місцевим «жидовським суддею» [14, с. 358].

Наявні матеріали з історії середньовічних міст Волинської землі не дають можливості достатньо чітко ідентифікувати функції луцького ключника, городничого і мостівничого. Слід думати, на момент їх запровадження вони були різними, але з часом функції цих урядовців настільки ототожнено, що їх почала виконувати одна людина. Для підвищення ефективності функціонування влади на місцях існувала практика зосередження в одних руках посад старости або війта і ключника, городничого та мостівничого, як це було за часів урядування Дахна Васильовича, Андрія Михайловича Сангушка, Івана Яцковича Борзобогатого та ін. [10, s. 179–180].

Луцький ключ із певною кількістю маєностей і підвладного населення входив складовою частиною до луцького староства. Ключники відповідали за стан господарства на підвідомчій території. Великий князь, зокрема, доручав луцькому ключникові проведення попереднього огляду володінь і підтвердження або спростування прохань позивачів. Медову данину зазвичай збирала місцева влада й передавала ключникові, далі разом з іншими надходженнями вона відправлялася до центру. Окрім меду, на ключ ішли і грошові доходи, інколи кошти, отримані від продажу меду, солі, воску тощо. У ВКЛ ключник – земський посадовець. Номінально він мав ключі від брами міста, яку повинен був зачиняти на ніч. Отже, «ключ» – відомство, що збирало і зберігало медову та інші данини, а ключник – керівник цього відомства [20, с. 477–478].

До обов'язків луцького ключника входили питання регулювання земельних і майнових відносин, що виникали між державою та приватними особами. 1496 р. луцьким ключником був кн. Іван Путятич, який звертався до великого князя Олександра з проханням підтвердити йому право на два дворища села Мосори в Мельниківському повіті [13, с. 153].

1500 р. посаду луцького ключника обіймав Богдан Семенович (Готський). Його ім'я згадується в привілеї Олександра, за яким старому луцькому війтові Трушу виділено ділянку землі в Луцькому повіті. Для з'ясування ситуації щодо земельних володінь у цій місцевості великий князь звертався до луцького ключника Богдана Семеновича. Імовірно, землі належали до луцького ключа. Ключник засвідчував правдивість викладеного: «штож то есть так, как он нам поведал». При цьому луцький урядник вказав на наявність більшої земельної ділянки, ніж війт просив виділити: «иж толко тое

Історичні студії

землицы мало болши двадцати бочок» [13, с. 229]. Тобто з землі, що надавалася Трушу, можна було зібрати врожай збіжжя об'ємом 20 бочок (одна бочка вмщала близько 20 відер). 1501 р. луцький ключник Богдан Готський знову згадується в іншому привілеї Олександра, але вже у справі надання луцькому війтові Яну Сигнатору навечно села Ставрове «з людми и з их землями, и со всим с тым, што к тому селу здавна прислухало» [13, с. 229].

Луцьким ключником, городничим і мостівничим у 30-ті рр. XVI ст. був кременецький староста Дахно Васильович. Посади луцького ключника, городничого і мостівничого після нього обіймав Петро Загоровський. Їм приходилося вирішувати багато питань, у тому числі майнові суперечки і спори щодо розмежування маєтностей, а також порядку збирання мит на підвладній території. 25 серпня 1537 р. Жигимонт I доручив кременецькому старості, луцькому ключникові, городничому і мостівничому Дахнові Васильовичу стежити за дотриманням правил збирання мит у спадкових маєтках кн. Василя Михайловича Сангушка Ковельського та не перешкоджати проведенню торгів у Ковелі [10, с. 89–90].

Труднощів у вирішенні земельних і майнових питань додавало те, що державні маєтності могли належати різним суб'єктам урядування: староству, ключництву, війтівству тощо. Так, Жигимонт I у січні 1539 р. наказав луцькому ключникові, городничому і мостівничому Петрові Загоровському не допускати втручання, «не чинити кривды» у володіннях Матвія Красовського с. Ставрове, оскільки такі дії завдають йому чималого шкоди та збитків [10, с. 179–180]. Сутність справи полягала в тому, що за згодою володимирського старости Федора Андрійовича Сангушка до волинського зем'янина Красовського перейшло с. Ставрове («тепер на себе держит»), належне луцькому війтівству. Із володіння селом Красне, яке належало до луцького ключа, чиняться «кривды и втиски»: безправне присвоєння землі та сінокосів «того имени» (Ставрове), відсторонення власника з володіння, грабунки й побиття його людей, прийняття від нього «отчизных» та «непохожих» людей, відмова видавати людей, які обікрали власника і втекли до ключника, тобто Петра Загоровського [10, с. 179–180].

Однак головним зобов'язанням луцького ключника у досліджуваній період була організація охорони та утримання разом із замковим старостою замкових споруд. До обов'язків луцького ключника, городничого і мостівничого, яким у 1545 р. був згаданий Петро Загоровський, входив контроль за належним утриманням, ремонтом замкових споруд, так званих городень, мостів, башт, сходів та ін. силами тих панів і князів, за ким ця ділянка була закріплена. Зокрема, міст до «замку вышнего» мали робити міські теслярі. Ключник же мав забезпечувати матеріалами: «дерево на оныи узвод ключникъ повиненъ давати с того дерева, которое люди з волостей возять». Ремонт замкових споруд за рішенням великого князя мав бути завершеним восени наступного року до дня св. Мартина. У випадку неналежного виконання робіт «тогда панъ Загоровскии мает их за то грабити и тымъ грабежомъ части ихъ в томъ замку заробити, не привлащаючи тых грабежов к жадному пожитку своему» [4, с. 132,144].

Люстратори Луцького замку 1545 р. виявили факти недбалого ставлення посадовців до своїх обов'язків. Так, вони вказували на жахливий стан сходів і помостів усередині замку: «вси, и, за, неопатреностью побрано и пожъжено – нет ведома хто, бо сторожовъ мало, некому стеречи. Одно два сторожы, которыи князь староста наимает з волостныхъ пенезей мельницкихъ; а двоих сторожовъ ключник повиненъ былъ наимовати – теперь не хочетъ, и жита и грошей не даетъ з Гнидовъ» [4, с. 133].

Ревізія Луцького замку 1545 р. зафіксувала занедбаний стан замку та викрила багато недоліків щодо організації його утримання. Свідки вказували на зловживання урядовців під час ремонтних робіт у ньому, на різні труднощі, грабежі, зазначаючи, що «нет ведома хто крадетъ и жьгутъ и продають». За їх словами, вежі замку не замикаються, охорона відсутня. Водночас негативно оцінювалася діяльність луцького старости та його урядовців: «И к тому, деи, княз староста и городничии сами своими особами, ани урядники их обещне в замку не мешкают и того сами не пригледають, и врядниковъ уставичных не ховають – не толко, деи, до году абы одинъ врядникъ у старосты стриваль, але часом и на одной недели два переменяются» [4, с. 144]. Такий стан справ частково пояснювали об'єктивні причини. Так, луцький ключник Петро Загоровський, якого господар наділив урядом ключника «по небожьчику Дахну», пригадував пожежу в Окольному замку і повідомляв, що запаси провіанту – «сорокъ и пять

каменю» – зберігаються в луцького міщанина Яцка Гирича. Була того року й несприятлива погода [4, с. 146].

У документах ревізії простежується навмисне перебільшення посадовцями жалюгідного стану справ у підвідомчих їм володіннях задля виправдання перед центральною владою, а також приховування надходжень на власні потреби. Користуючись віддаленістю від великокнязівської резиденції, а відтак відсутністю належного контролю із центру, місцеві чиновники використовували ситуацію на власну користь. Так, комісар Фальчевський неодноразово вказував на факти навмисного приховування ними надходжень до скарбу. Зокрема, для з'ясування об'єктивної картини щодо «наспижованья» Луцького замку комісар, крім посадовців, опитав луцьких міщан, волосних людей і лише тоді «все то на особливомъ мѣстѣ при томъ же реистре достаточне выписали». Насамкінець Фальчевський опитав представників від князів, панів та шляхти, які вказали, що «того наспижованья и перед тым, деи, николи не бывало», тобто не вистачало [4, с. 147].

У цьому контексті викликають інтерес доходи з луцького ключництва, що йшли за призначенням, та особисті доходи луцького ключника Петра Загоровського. Згідно з наданим ревізорам реєстром, на луцький ключ було зібрано з міста: із кравців, шевців і кушнірів – по 10 кіп грошей, з «дубасникох» – 8 кіп, з воскобійні – 7 кіп, з солі – 9 кіп грошей. Усіх грошей, що збиралися ним на господаря, припадало 54 копи, які йшли частково на господарські потреби, а залишки віддавався до державної скарбниці. Понад цієї суми грошей ключник отримував на себе: *писчого* – півтретини копи грошей, з *клітей*, що наймали євреї, з кожної кліті по 15 грошей, а з клітей самих євреїв – по 30 грошей, «писчаго з кліті» – по грошу. До того ж, на Великдень євреї давали копу грошей, а другу копу – біля Різдва Христового; крім того, він брав з них гроші *від пересудів та вин* [4, с. 180].

Крім цих «явних» доходів, існували ще «таємні», приховані доходи, що виявили ревізори. Серед них – незаконне встановлення поборів, «ижь перед тым николи того не бывало, а он то к пожитку своему установиль» [4, с. 181]. Серед них: *мито від греблі* за Гнідавою, яке бралось у розмірі з купця по грошу, а з пересічної людини, що приїздила до міста, – по пенязю від возу; з солодовників, які їздили до млина молотити солод, – з солоду по два пенязі; з *примістків* – від купців по грошу. Ключник також обклав податком прасолів, крім луцьких міщан, з воза по півгроша, а також із кожного вола, що з возом, – по пенязю та ще по 60 «толпъ», тобто великих головажень солі. До того ж із волів прасольських бралось *за пасовище* по три пенязі з кожного вола і 15 великих головажень солі. Возів же бувало до 400. Ключник брав також 30 головажень солі від міських возів.

Що ж стосується кількості *данни медової*, то з'ясувалося, що ключник щорічно отримував із волості по 74 відра, а за вісім років – 592 відра, крім грошової плати. Однак довести ревізорам, на які потреби усе це пішло, не зміг: «которых потреб не можъ... нам жадных оказати». Кількість грошової плати з міста Луцька й з волості складала щорічно 54 копи. Таким чином, за вісім років він отримав 434 копи, а також мостової оплати 12 кіп і 48 грошей [4, с. 181].

Навіть такі неповні дані щодо доходів ключника засвідчують факти зухвалих зловживань ключника у сфері доходів і зборів. Матеріали ревізії також доводять, що Петро Загоровський на час люстрації обіймав посаду луцького ключника вже вісім років. Ним він став не пізніше 1537 р., тобто відразу після смерті Дахна Васильовича.

Із 1546 до 1557 р. луцьким ключником був луцький староста кн. Андрій Михайлович Сангушкович [6, с. 199–200]. Наступним, який одночасно обіймав уряди городничого і мостівничого, а також цельника волинської митної комори, був Олехно Яцкович Красенський, що засвідчує дарчий запис пана Михайла Боговита Шумбарського своїй дружині 1 червня 1557 р. [3, с. 34].

Ключники разом зі старостою мали стежити за виготовленням і організацією торгівлі напоями, не допускати у цій сфері свавілля й розв'язувати суперечки, що виникали між власниками деяких юридик і представниками влади. Так, у серпні 1561 р. до замкового уряду звернувся господарський двірський Ілляш Богушевич Несвицький з «шафари Єска Шломича, мытника гедрского, арандара корчом и солодовнеи места Луцкого, тоест с Перцом, жидом» зі скаргою на свавілля керівництва луцького костелу «ксьондза подьяканего, проборща и ксьондза преора», які незаконно, на їх думку, варили пиво і мед. Урядові вижі луцького підстарости Бориса Соби і луцького ключника Івана Яцковича Борзобогатого, виконуючи розпорядження великого князя, закрили й опломбували «домы корчомные места Луцкого», що належали луцькому костелу. Щоправда церковні прислужники не виконали розпоряджень замкового уряду і «пива в тых броварех варять» [5, арк. 171 зв.–172].

Посаду луцького ключника 1563 р. отримав Олександр Жоравницький, який, за даними М. Вольського, обіймав її до 1580 р. [24, s. 78]. Інформацію про належність луцького ключництва О. Жоравницькому в досліджуваній період підтверджує привілей від 3 грудня 1580 р. на ключництво луцьке Семенові Дениску [8, с. 306].

Характерно, що місцеві посадовці високого рангу, у тому числі луцький ключник, мали в Луцьку свої юридики, жителі яких не підпадали під юрисдикцію міського самоврядування. За свідченням луцької гродської книги від 4 квітня 1569 р. слюсар Станіслав, якого підозрювали у зберіганні пограбованих в острозького міщанина речей, тримав їх «у пушкарському домі під присудом луцького ключника Олександра Жоравницького» [1, арк. 188 зв.].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, діяльність маршалка Волинської землі та ключника була тісно пов'язана з містом. На Волині уряд маршалка часто поєднувався з урядами луцького або володимирського старост. Маршалок Волинської землі виконував функцію апеляційної інстанції. Важливий напрям діяльності волинського маршалка – виконання ним поліцейних функцій. Ключник, уряд якого часто поєднувався з урядами городничого і мостівничого, працюючи під наглядом старости, займалися проблемами землевпорядкування, стежили за порядком у місті, контролювали виконання правил торгівлі тощо. Для підвищення ефективності функціонування влади на місцях на Волині існувала практика зосередження в одних руках посад старости або вїта і ключника, городничого та мостівничого.

Джерела та література

1. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 25. Луцький гродський суд. 1558–1790 рр., оп. 1, спр. 11. Актовая книга № 2043. Книга гродская луцкая записовая, поточная и декретовая 1569 г. 1 янв. – 30 дек. 1569, 621 арк.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею. – Т. II. 1599–1637. – СПб. : Тип. Эдуарда Праца, 1865. – 303 с.
3. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссиею для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. VIII. – Т. 3 : Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной России в XVI – XVII вв. – Киев : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1909. – 738 с.
4. Литовська метрика. – Кн. 561. Ревізії українських замків 1545 року / підгот. В. М. Кравченко. – К. : [б. в.], 2005. – 598 с.
5. Луцька замкова книга 1560–1561 рр. // Пам'ятки української мови. Серія актових документів і грамот / підгот. до вид. В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук. – Луцьк : [б. в.], 2013. – 733 с.
6. Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга № 30 (1480–1546 гг.) : Кніга запісаў № 30 (копія канца XVI ст.) / падрыхт. В. С. Мянжынскі. – Мн. : Беларус. навука, 2008. – 386 с.
7. Полное собрание русских летописей, изд. Императорской археографической комиссией. Т. 13. Первая половина. VIII Летописный сборник, именуемый Патриаршею, или Никоновскою летописью. – СПб. : Тип. И. Н. Скороходова, 1904. – 310 с.
8. Руська (Волинська) метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569–1773 / передм. П. Кеннеді-Грімстед. – К. : [б. в.], 2002. – 983 с.
9. Русская историческая библиотека, издаваемая Императорскою археографическою комиссиею. – Т. XXVII : Литовская метрика. Отд. 1. Ч. 1. Книга записей. – Т. 1 / ред. И. И. Лаппо. – СПб. : [б. и.], 1910. – 1074 с.
10. Archiwum ksiąg Sanguszków w Sławucie / wydanie przez B. Górczaka. – Т. IV : 1535–1547. – Lwów, 1890. – 647 s.
11. Archiwum XX. Sanguszków w Sławucie. – Т. VI : 1549–1577. Lwów, 1910. – 305 s.
12. Lietuvos Metrika. Kn. Nr. 4 (1479–1491) : Užrašymų knyga 4 / parengė L. Anužytė. – Vilnius, 2004. – 288 p.
13. Lietuvos Metrika (1494–1506). Kn. Nr. 6 : Užrašymų knyga 6 / parengė Algirdas Balulis. – Vilnius : Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007. – 477 p.
14. Бершадский С. А. Литовские евреи. История их юридического и общественного положения в Литве от Витовта до Люблинской унии: 1388–1569 / С. А. Бершадский. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1883. – С. VIII, 431 с.
15. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / М. С. Грушевський; редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. – Т. 4 : XIV–XVI віки – відносини політичні. – К. : Наук. думка, 1993. – 544 с.

16. Крикун М. Земські уряди на українських землях у XV–XVIII ст. / М. Крикун // Записки Наук. т-ва ім. Шевченка. Т. 228. – Львів : [б. в.], 1994. – С. 65–122
17. Лаппо И. И. Великое княжество Литовское за время от заключения Люблинской унии до смерти Стефана Батория (1569–1586). Опыт исследования политического и общественного строя / И. И. Лаппо. – СПб. : [б. и.], 1901. – Т. I. – 933 с.
18. Поліщук В. Луцький замковий уряд в адміністративній системі Великого князівства Литовського до реформ 1564–1566 рр. / В. Поліщук // Укр. істор. журн. – 2003. – № 2. – С. 3–13.
19. Поліщук В. Перший маршалок Волинської землі (1463–1486) Олізар Шилович з роду Кірдевичів: від геральдичної легенди до місця в соціальній ієрархії / В. Поліщук // Theatrum Humanae Vitae. Студії на пошану Наталі Яковенко / редкол.: Н. Білоус, Л. Довга, В. Михайловський, Н. Старченко, М. Якименко. – К. : Laurus, 2012. – С. 189–195.
20. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / ред. кол. Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький. – Т. 2. – К. : Наук. думка, 1978. – 592 с.
21. Яковенко Н. М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – 3-тє вид., переробл. та розш. / Н. М. Яковенко. – К. : Критика, 2006. – 584 с.
22. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. – Вид. 2-ге, перероб. і виправ. / Н. М. Яковенко. – К. : Критика, 2008. – 472 с.
23. Polski Słownik Biograficzny. (PSB) Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności. – Т. XXIV. – Kraków, 1995–1996.
24. Urzędnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy / opr. Marian Wolski. – Kyrnik, 2007. – 189 s.

Бортникова А. Волинские города в сфере деятельности маршалка Волинской земли и ключника (середина XV – 60-е гг. XVI в.). Анализируется опыт взаимодействия урядов маршалка Волинской земли и ключника с городами Волини. Исследуется история учреждения этих должностей. Определены персональный состав урядников, сфера их полномочий, функциональные обязанности. Иерархию местных должностных лиц возглавлял маршалок Волинской земли. Его полномочия состояли в осуществлении преимущественно функций руководства местными вооруженными силами. На Волини уряд маршалка объединялся с урядами луцкого или владимирского старост. Эту должность занимали богатые и влиятельные землевладельцы. Ключник и его уряд, который часто объединялся с урядами городничего и мостовничего, пребывали в подчинении волинских старост. Ключник занимался проблемами землепользования, следил за порядком в городе, контролировал исполнения правил торговли и др. Показано взаимодействие ключника с городами Волини, в частности по руководству строительством, ремонтом и содержанием замков, мостов и переправ.

Ключевые слова: Великое княжество Литовское, Волинская земля, город, привилей, маршалок, ключник, староста.

Bortnikova A. Volhyn Cities in the Marshal Activities of the Volhyn Lands and Kluchnik (XV – 60th. XVI century). The article analyzes the experience of interaction Uryadov Marshal Volhyn and kluchnik with the cities of Volyn. Explores the history of the establishment of posts Marshal Volhyn and kluchnik. Defined personal structure of the constable, the scope of their authority, responsibilities. Marshal Volhyn led hierarchy of local officials. His powers were in the implementation of management functions primarily local armed forces. In Volyn Uryadov Marshal joined with Uryadov Lutsk and Vladimir elders. The rich and powerful landowners held this position. Klyuchnik and his Uryadov who often joined with the mayor and Uryadov mostovnichego, remained subordinate chiefs Volhyn. Klyuchnik dealt with problems of land use, to keep order in the city, to monitor the implementation of trade rules, and others. It is shown kluchnik interaction with the cities of Volhynia in particular to guide the construction and repair of locks, bridges and ferries.

Key words: Grand Duchy of Lithuania, the Polish Crown, Volhynia land, Privilege, marshal, steward.